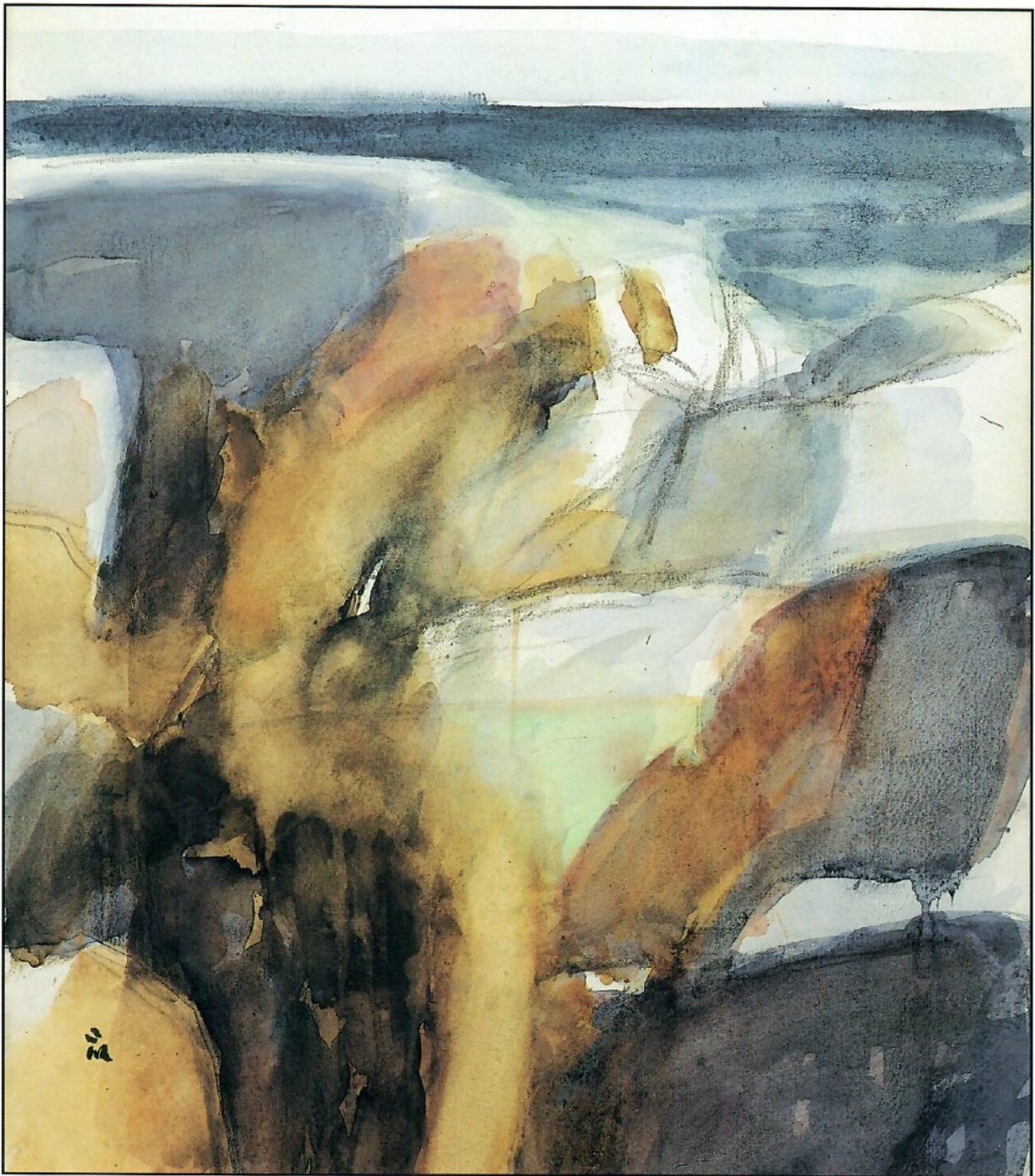

Sölvesborgs Kalendern 1993

Akvarell från Hanö / *Water-colour from Hanö*
Åke Carlström

Sölvesborgs-Kalendern 1993

– sjunde årgången –

Ett händelserikt år 1992 ska följas av ett nytt med nya utmaningar och nya löften. Sölvesborgs-Kalendern 1993 ger Dig varje månad nya bilder från Sölvesborgs kommun. Artiklarna på månadsbladens baksida speglar på olika sätt kommunens miljö, kultur och historia.

Innehåll:

Januari:

Hanö från Lörbyskog. Foto: Johan Åström
Text: Hanö. En utgångsmålares funderingar
Av Åke Carlström

Februari:

Tingshuset. Foto: Jonte Göransson
Text: Listers härads tingshus
Av Jan Lagerås

Mars:

Hassel i blom. Foto: Tomas Holmer
Text: Tandläkeri förr och nu
Av Karl-Ivar Olnäs

April:

Majviva. Foto: Jonte Göransson
Text: En musisk man
Av Nils Wallnäs

Maj:

Häger vid Siesjö. Foto: Sven Mårtensson
Text: Fågelåret vid Siesjön
Av Göran Svahn

Juni:

Blåkllocka med nyckelpiga. Foto: Jonte Göransson
Text: Inte bara ogräs
Av Bengt Nilsson

Juli:

Julinattsskymning i Pukavik. Foto: Tomas Holmer
Text: Slätterängar
Av Sam Skällberg

Augusti:

"Jullas" hus. Foto: Jonte Göransson
Text: "Jullas" hus
Av Nogersunds hembygdsförening

September:

Morgondis över Vesan. Foto: Johan Åström
Text: Ryssen kommer! Ett kapardrama vid Hanö 1716. Av Hans Milton

Oktober:

Hamninloppet till Sölvesborg. Foto: Jonte Göransson
Text: Ätliga växter eller svamp?
Av Margrethe Brynolf

November:

Höstlöv. Foto: Johan Åström
Text: Höst – om fläder och svamp m.m.
Av Dan Boberg

December:

Stortorget. Foto: Jonte Göransson
Text: Några rader om Sölvesborg
Av Levente Balint

Gott Nytt År 1993!

Försättsbladets bild är en akvarell från Hanö av Åke Carlström. Foto: Johan Åström
Produktion: Föreningen Yndegården, Naturskyddsföreningen i Sölvesborg
Sättning: Bo Sandqvist Tryckt hos A-tryck, Gualöv

JANUARI 1993

Hanö från Lörbyskog / *View of Hanö, Sölvesborg, Sweden*

Foto: Johan Åström

Hanö

En utegångsmålares funderingar

Av Åke Carlström

Då jag i början av 70-talet återvände till Blekinge hade jag under några år inte upplevt den nordiska sommaren. Den drabbade mig med hela sin förtrollning. Överdriven hembygdskärlek botar man genom att resa, men ingenstans doftar kaprifolen såsom på Hanö. Där blommar vildrosorna vackrast, där smakar smultronen mest och där plockar jag malörten oblyad.

Doftande Ö! Och tystnaden, eller rättare, för tyst är här ju inte, naturens egna ljud. Doft, smak och ljud, men måleri är optik. Vad gjorde jag där? Naturligtvis är det "motiven" som lockar. Båtar och bodar speglar sig i hamnen. Här sitter man ostörd med skissblock och staffli. Hanös vänliga befolkning, vana vid självständigt arbete och att inte vara fler än att man gott tål varandra, stör inte någon i arbetet.

Hallarnas möte med virvlande vatten, grönska i flimrande sommarljus, de blonda backarna ner mot hamnen och Hanösunds blänkande solgata mot Listers Huvud, som kan resa sig överkligt nära, men också bli till en blå rök.

Byggnader förskönar sällan naturen, men fyren med sina självklara proportioner kunde här inte överträffas av någon utsmyckning. Dock, högsommardagar när havet ligger blått och blankt som havens hav vid Kap Sunion skulle ett Poseidontempel platsa här. Uppifrån backarna syns de röda och svarta taken stå vackert mot grönskan och det blå sundet. Buskar och träd skymmer tyvärr alltmer, men klipporna – det tidlösa motivet – kan bara ljuset påverka.

Tjugo år har gått sedan jag första gången sökte skildra hallarna på Hanös "baksida" – den rika gråskalan, klippornas tyngd och svärta med horisonten splittrad i gnistrande motljus. Åtskilliga målardagar har jag följt skuggornas vandring över Pabaholmshallarna, sett klipporna dricka solljuset och laddas med guldockra, försökt fånga det ljusa, öppna, renspolade Vindhallas nästan omärkliga övergång från land till hav.

Ljuset på Hanö, vad är det för särskilt med det då? Är inte det nordiska klara ljuset mindre måleriskt än söderns mjukare och varmare ljus? – Nej, sommarljuset här

liknar söderns ljus och en ö har kust åt alla håll, man kan välja motiv i med- eller motvind, i med- eller motljus. Vad jag söker är motiv med temperamentsparallell. Då jag målar söderut eller på Färöarna stannar jag inför motiv med liknande innehåll. Allt går igen, fast på annat vis. Ett landskap är ett själstillstånd. Soldränkta dagar, blygrått regndis, blåsvädersdagars sälta, havsluft med mättade färger, bländande ljus och öppna väderstreck. Det lyckliga ögonblicket och den ljusa drömmen. Den kollektiva drömmen.

Visst har jag ett patetiskt förhållande till verkligheten, men upplevelser i en ofördärvad natur betyder mycket för oss alla i en alltmer mekaniserad värld.

Undermedvetet söker vi det förlorade paradiset. Fick vi en chans till, borde vi inte palla av kunskapens förbjudna frukt utan söka det päron, som kunde få oss att inte endast tänka efter, utan även känna efter – före!

FEBRUARI 1993

Tingshuset / The court-house, Sölvesborg, Sweden

Foto: Jonte Göransson

Listers härads tingshus

Av Jan Lagerås

Listers härads tingshus i Sölvesborg uppfördes 1919 - 1921. Det är ett verk av arkitekten Erik Gunnar Asplund (1885 - 1940). Han är den ende svenske 1900-talsarkitekt som har fått internationellt inflytande.

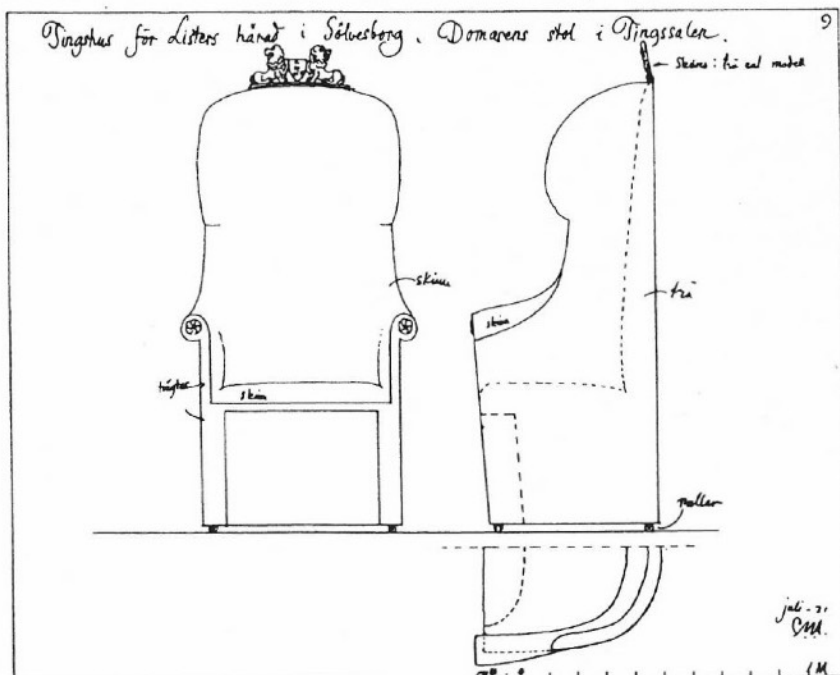
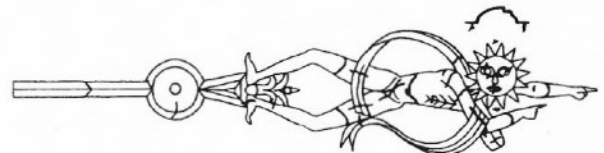
Tingshusbygget föregicks av en arkitekttävling år 1917, som förutom Asplund hade Alfred Hellerström och F.B. Wallberg som deltagare. Hellerström har bl.a. ritat stadshotellet och sparbanksbyggnaden i Sölvesborg, men är mest känd för rådhuset i Helsingborg, där han var stadsarkitekt. Wallberg var verksam som stadsarkitekt i Östersund, där han bl.a. utformat rådhuset, en på sin tid mycket uppskattad byggnad i nationalromantisk stil.

Tingshusets placering i foden av Ungersgatan redovisas redan i ett stadsplaneförslag från 1910. Stationshuset, uppfört i slutet av 1800-talet, ligger som ett motstycke i gatans motsatta ände. För att ge domstolsbyggnaden en imponerande verkan har Asplund utformat långsidan som en monumental gavel. Den segmentformade entrén har likheter med stationshusets, men dess direkta förebild är hämtad från Botanicum i Uppsala, som uppfördes kring sekelskiftet 1800. Denna byggnad har även på andra sätt inspirerat tingshusets klassicistiska formspråk.

Ursprungligen har tingshuset haft en geometriskt renodlad planform, som fyndigt förenar ett flertal korsande kommunikationer. Tingssalens rundel dominerar både planen och trädgårdsfasaden. Salens betydelse understryks av överljus och djupa, i fasaden utbyggda fönsternischer. Som brukligt var vid denna tid ritade Asplund även möbler och inredning, varav domarens stol tagits upp i nytillverkning av den italienska möbelfirman Cassina.

Arkitekturen i tingshuset är präglad av den s k 20-talsklassicismen, en period som stilhistoriskt infaller mellan jugendepoken och funktionalismen. Byggnaden har under senare år fått förnyad uppmärksamhet i tidskrifter och böcker om arkitektur. Den har sannolikt utgjort förebild för en del av 1980-talets s.k. postmodernism.

Erik Gunnar Asplund hade en ovanlig förmåga att skapa byggnader som ger rika och skiftande upplevelser. Detta gäller i hög grad tingshuset, där såväl helhet som varje detalj har fått en mycket omsorgsfull och estetiskt medveten utformning.

Asplunds skisser till domarens stol resp. timvisaren på fasadens urtavla.

MARS 1993

Hassel i blom / *Hazel in bloom*, Sölvesborg, Sweden

Foto: Tomas Holmer

Tandläkeri förr och nu

Av Karl-Ivar Olnäs

Första gången jag besökte en tandläkare var i april 1927. I klassrummet i andra våningen mot kyrkan satt jag i vår gamla realskola och fick en häftig tandvärk i +6 med dåtida beteckning. Det var min första och sista tandvärk och det blev språngmarsch till Skandinaviska Banken, i vars övervåning tandläkare Brita Berlin hade sin mottagning. Tre kronor kostade utdragningen (5 kr med bedövning) och betalades i efter-skott. Vem hade tre kronor på sig på den tiden?

Någon förebyggande tandvård fanns inte, bara en tandborste, lite salt och vatten. När tänderna skulle bli extra vita dög vedaska i spisen bra.

Trots detta hade karies angripit en kindtand och helt plötsligt gjort sig påmind. Det hade kanske varit för mycket socker i maten, för något snask förekom aldrig, möjligtvis en karamell till jul. Någon ytterligare vård blev det inte hos Brita Berlin, annars hade det varit idealiskt i förebyggande syfte.

Inte förrän i början på 30-talet kom nästa tandläkarbesök, då hos Clifford Rehn, som blev något av en hustandläkare i Skeppsbrogatan 2 (Hyléns) och senare i Skeppsbrogatan 1 hos Åke Asp ovanför KBS. All heder åt Rehn men nedanför tandköttet gick han sällan, så det blev mycket "extra arbete" åt Asp.

Sedan 1979 är man stamkund hos folktandvården även om det under åren varit ett och annat inhopp även där. Under dessa år har det varit 51 besök och då räknas även besök hos

tandhygienisten, som lärt en sköta tänderna mera rationellt med diverse hjälpmedel och arbeta på rätt sätt med tandborsten.

Till torsdagen den 13/4 hade jag i vederbör-lig ordning kallats till folktandvården för en s.k. förebyggande åtgärd med nr 202 eller "borttagande av tandsten". Min mor tyckte att det var bra med tandsten, den liksom höll tänderna på plats. En befängd idé som jag aldrig trodde på.

Numera får man ligga under behandlingen och man skiftar t.o.m. nackkudde för över- och undertänder. Behandlingen, 202, som tar omkring 30 minuter med assistens, är så skön att man nästan kan somna om.

Denna gång kom som extra insprutning av fluor, sedan man noga fått skölja munnen efter putsning med pasta med pepparmint. Därefter inget ätande eller drickande på en timme. Till sist, ingen tandborstning vid sänggåendet. Vilket förbud! När man skulle resa sig upp, blev man nästan yr i mössan – något helt naturligt med ett huvud i detta läge en lägre tid. Innan jag lämnade lilla Fujika Wähländer, som numera är min hustandläkare, fick jag en arbetsbeskrivning i rosa att lämnas i kassan. Där blev denna beskrivning databehandlad och jag fick den största tandvårdsräkning jag någonsin fått. Den var 24 x 30 cm, men beloppet var bara 158 kr, om man kan säga "bara". Egentligen skulle det vara 264 kr, men man fick 106 av försäkringskassan.

APRIL 1993

Majviva / Bird's-eye primroses, Sölvesborg, Sweden

Foto: Jonte Göransson

En musisk man

Av Nils Wallnäs

Till att börja med existerade han endast en gång i veckan. Det var på måndagskvällarna.

Han fanns i en ganska ruffig lokal i hamnen, inte långt från det numera rivna tullhuset. För att komma dit fick man ha modet att överge den sista utposten av den upplysta och trygga stadskärnan – Atnars korvkiosk mitt emot Nyktran – och ta sig över järnvägsbron. Sen gällde det att klara sig helskinnad de återstående hundra meterna. Kullerstensgatan var mycket mörk, de gamla magasinerna var fallfärdiga och hotfulla, och A-lagets främsta representanter räknade denna stadsdel som sitt revir.

På något underligt sätt klarade vi oss alltid, men hjärtat bultade oftast lite extra, när vi via en vinglig port, en dunkel bakgård och en knarrig trätrappa äntligen störtade in i den av lampor och mässingsinstrument upplysta lokalen.

Det var där han regerade.

Genom att för oss folkskolepojkar avslöja mässingsinstrumentens innersta hemligheter, upprättade han ett mystiskt och nästan heligt förbund, som kom att påverka hela vår framtid och för alltid inympa en lidelsefull

kärlek till musiken i våra hjärtan.

Egentligen var han en ganska grå och vardaglig man, och KFUM-lokalen skulle antagligen inte ha godkänts av dagens myndigheter, men tonerna och engagemanget förvandlade både Thage Antonsson och övningslokalen till ett glimrande etablissmang.

I denna musiska och mänskliga värme skapades det intresse som för många av oss grabbar skulle komma att bli en livsuppgift och ett levebröd.

Kulturen kräver sina eldsjälar.

Utan lek, sång, musik, teater, dans, måleri, foto, böcker, film och gemensamma upplevelser kan vi inte utvecklas. Vi kan inte leva utan kultur! Möjligen överleva på kort sikt. För har vi inte kul, och blir vi inte hänfödda, så kan vi inte heller sprida nya livsgnistor omkring oss.

Vår stad har haft sina goda kulturbärare. Sölvesborgs fina miljö, med omgivande skogar, berg och hav utgör en bra jordmån för mänskligt liv.

Får kulturen växa sig starkare, blir vår stad oemotståndlig.

MAJ 1993

Häger vid Siesjö / Heron, Sölvesborg, Sweden

Foto: Sven Mårtensson

Fågelåret vid Siesjön. Av Göran Svahn

Den som i likhet med mig fått sin grundutbildning i den gamla folkskolan minns säkert den strikta indelningen i stann-, stryk- och flyttfåglar. Senare tidens fågelforskare har påvisat att fåglarnas förhållande till omvärlden är betydligt mera komplicerat än så och därtill att flyttning pågår under i stort sett hela året. Detta märker inte minst vi som bor granne med såväl havet som skogen, odlingslandskapet och sjön. Beroende på hur kung Vinter och gumman Tö fördelar sina gåvor över oss rör sig gäss, örnar, änder, måsfåglar och många andra fram och tillbaka i gränslandet mellan vinter och vår, dvs. i Blekinge, södra Småland, Halland och Skåne.

Vårens första äkta budbärare når emellertid ofta Siesjön redan i februari. Gladan, elegant och skönt formad är en av dem, skogsduvan, morkullan, enkelbeckasinen och naturligtvis sånglärkan, livsglädjens och hoppets förnämsta uttolkare, hör också hemma här.

I månaden mars kan vintern ännu strypa flödet av vårfåglar men under normala år har taltrasten, dubbeltrasten och sävsparven kommit. Vid denna tid lämnar gässen och örarna

oss. Salskraken och sångsvanen ger sig av mot sina nordliga häckningsplatser och ersätts av vigg och skäggdopping.

April är den månad då de flesta flyttfåglarna återvänder. Nu kommer svalorna, sångarna med gran- och lövsångare i spetsen och staren, den älskade holkbyggaren som dessvärre minskar i takt med att korna stängs in i datoriserade foderautomater. Flugsnappare, rödstjärt, stenskvätta och göktyta hinner hit och för den som gör sig omaket att ge sig ut nattetid erbjuder april månaden många härliga upplevelser. Vadare, sjöorrar och bläsänder fyller nattens mörker med sina olika läten samtidigt som rördrommen tutar i Siesjöns vassar. Katt- och hornugglors rop gör konserten fulltalig.

I maj kommer de värmeälskande och insektsberoende arterna, de som tillbringat vintern långt bort i tropisk miljö. Där är bivräken, lärkfalken, kärrensångaren och nattskärren. Där är göken, tornseglaren, trädgårdsångaren och rosenfinken. Det händer att udda arter som kornknarr, aftonfalk och gräshoppsångare dyker upp. Juninattens fågelröster är starka, sällsamma och underbara. Näktergalen

kommer i maj och sången kulminerar i början av juni. Törnskatan, under sommaren 1992 mycket sparsamt förekommande, är på plats för att utnyttja den rika tillgången på insekter och ute över sjön söker fisktärnan sin föda, ibland irriterad av fiskgjusens närvaro.

Redan i slutet av juli ger de sig iväg, rörsångarna och alla de andra. Höstflyttningen går i långsam takt, fåglarna byter fjäderdräkt och fyller sina energidepåer. I oktober/november dyker örarna upp igen, bergfinkarna flockas i ollonskogen och gässen drar åter fram över västra Blekinge.

Stann- och strykfåglarnas vinterförberedelse under den sena hösten är visserligen inte lika storartad som vråkskruvorna över Falsterbo, men väl så intressant. Det är nu vi kan se nötkräkan samla hasselnötter och talltitan hamstra frön från bl.a. hampdån. När vintern till slut, och numera högst eventuellt, lägger sin järnhand över landskapet kan sparvugglan komma från Blekinges tredje trappsteg, skogsbygden. I någon av holkarna runt sjön lagrar den sitt förråd av småfåglar och gnagare. Cirkeln är slut!

JUNI 1993

Blåklocka med nyckelpiga / Bluebell with ladybird, Sölvesborg, Sweden

Foto: Jonte Göransson

Inte bara ogräs. Av Bengt Nilsson

Ogräs är en växt som växer på fel plats. T.ex. är det bra med kvickrot i en grön, vålsad gräsmatta. Sprider den sig i rabatten tycker vi det är ett besvärligt ogräs. Kvickroten är släkt med vetet och kan liksom detta malas till mjöl. I kvickrotens fall är det de stärkelsesrika rötterna som tas tillvara för att torkas och malas. Förr ansågs detta vara ett av de bättre mjölsurrogaten. Rostade har rötterna även använts som kaffeersättning och kokades de länge fick man något som påminde om sirap. Även alkohol har framställts ur rötterna. Ett starkt avkok kan användas som flytande gödningsmedel i trädgården och mineralen gör nytta i komposten. Kvickrot förekommer överallt på nästan all slags mark utom på den allra magraste. Jordstammen används på många håll som urindrivande medel.

Ett annat mycket svårutrotat ogräs i våra trädgårdar är kirskål som brer ut sig genom utlöpare och med sina blad helt kan täcka marken. Ursprungligen hörde den hemma i mellaneuropa och blev troligen hitförd under medeltiden av munkarna. Den hade förr ett visst anseende som läkemedelsväxt. I dess latinska namn *Aegopodium podagraria* syftar artnamnet *podagraria* på att växtens blad förr i tiden användes till omslag mot podager och andra gikt-sjukdomar. De unga bladen har aromatisk smak och kan användas som spenat och i grönsallad. Av färska eller torkade blad får man ett mildt, lugnande te.

Numera lär en viss folkmedicinsk användning förekomma vid matsmältningsbesvär och sjukdomar i urinblåsan. Vid växtfärgning blir resultatet en gul färg. Kirskål kallas även kers eller skvallerkål, det sista troligen efter sin förmåga att snabbt sprida sig.

Knölklockan infördes förmöjligen till Sverige på 1700-talet som köksväxt och kanske som prydnadsväxt. Dess rötter är ätliga. De innehåller inte stärkelse utan ett annat kolhydrat, inulin. Knölklockan är numera ett vanligt och besvärligt ogräs på kvävehaltig kulturmark. Den förekommer mest i trädgårdar men även längs vägkanter. Har knölklockan en gång fått fäste är den mycket svår att bli av med. Jordstammen sprids vid jordbearbetning, och även av mycket små delar av denna växer nya plantor ut.

För många är ordet ogräs ofta liktydigt med maskrosor. Ett utrotningskrig pågår sedan länge mot den solgula blomman i gräsmattor och beteshagar.

Maskrosens förmåga att resa sig igen och stå emot gör att den passar som symbolväxt. Under andra världskriget var den motståndsrörelsens symbol i Norge. Här har den fått bli partisymbol för miljöpartiet. Maskrosen är även en nyttoväxt. Ur den vita mjölksaften utvanns hos vissa arter kautschuk. Roten rostades till kaffesurrogat eller maldes som mjölnutdrygning. Den kan också ätas kokt eller stuvad. Unga blad ger en C-vitaminrik sallad. På blad och blommor kan man göra ett nyttigt te och de gula blommorna kan jäsas till ett sött och gott vin, vilket av någon anledning är förbjudet i Sverige. Vid växtfärgning används bladen som ger en mild och fin gul nyans. Maskrosens rot och blad har använts mot ögonsjukdomar. Förr ansågs den kvinna som bar en maskrosrot kring halsen få så vackra ögon att hon blev oemotståndlig. Maskrosen användes också som laxeringsmedel och blodrenande medel, mot lever- och gallsjukdomar samt som urindrivande medel. Ett av växtens franska namn, *le pissenlit*, betyder just "kissa i sängen".

Som ogräs är åkerfräken besvärlig att bli av med eftersom de rikförgrenade rötterna kan gå mycket djupt ner i marken. Det är rötterna som svarar för den huvudsakliga spridningen av växten. Åkerfräken är ett av våra äldsta polermedel för tenn och silver, och lägger man den i en hink vatten några dagar får man också ett biologiskt bekämpningsmedel som anses skydda köksväxterna från svampangrepp. Vid växtfärgning ger åkerfräken en kraftigt gul färg. Av växten kan också beredas ett örte. I samtliga fall är det sommar-skotten som används. Som medicinalväxt är den ett gammalt universalmedel. Den har ordinerats mot TBC, lever- och njursjukdomar, reumatism, inre blödningar, halsinfektioner, eksem, näsblod och som urindrivande medel. För länge sedan räknades åkerfräken till de örter som hade positiv effekt på kärlekslivet.

En av de äldsta och mångsidigaste nyttoväxterna i vårt land är brännnässla. Den är osedvanligt rik på vitaminer och mineraler och våra dagars nässelsoopor är bara ett blekt minne av den flitiga användning som växten hade förr. Medicinskt var nässlan tidigt ett universalmedel. Den prövades mot det mesta och hjälpte överraskande ofta. Kanske delvis på grund av det allmänt stärkande innehållet. Idag förekommer brännnässla inom folkmedi-

cinen bl.a. som slemlösnande medel vid hosta och lufttröskatarr, som blodrenande och urindrivande medel. Det gamla bruket att piska kroppen med färska nässlor mot reumatism lär fortfarande brukas i vissa länder. Samma behandling kunde förr ges mentalpatienter. Beprovd är också uppfattningen att nässlor gav bättre hårväxt. De skulle då kokas i lika delar vatten och ättika. Även för borttagning av fräknar kunde medlet användas. Fortfarande används nässelvatten av många trädgårdsodlare mot skadedjur och svampsjukdomar i kökssträdgården. Ett avkok på nässlor anses vara bra som sköljmedel för håret och skänka fin glans. Vid växtfärgning ger nässelrötter en gul färg. Malda nässlor kan användas som mjölnutdrygning vid bak. En riktig värkur får man om man pressar saften ur unga skott och dricker denna. Den största nyttan i vårt land har dock nässlan gjort som fiber för tygframställning. På 1600- och 1700-talen anlades nässelgårdar där växterna odlades. De starka och sega fibreerna vävdes till ett mjukt tyg, nättelduk, som var mycket uppskattat. Bara bomullens intåg på 1800-talet kunde konkurrera ut nättelduken. När den norska kolonisationen av Island började på 900-talet tog invandrarna nässelplantor med sig. Detta visar bättre än något annat att örten inte alls betraktades som ogräs.

Grobladet har mycket små anstråk på jordmån och är därför nästan omöjligt att utrota. I Nordamerika kallade indianerna växten "den vite mannens fotspår" eftersom den fick fäste överallt där nybyggare drog fram. Grobladet har sedan urminnes tider ansetts som naturens eget plåster. Ett gammalt namn på växten är läkeblad och ordet "gro" betydde förr läka. Bladen lades direkt på såren. Även insektsstick lindrades genom påläggning med groblad. Bruket av grobladet på sår anses dock ha bidragit till att sprida den förr vanliga stelkrampen. Groblad, som växte längs vägar var ofta förorenade med t.ex. hästspilling. Grobladet har använts mot allehanda invärtes sjukdomar och ett avkok på växtens frö användes av frisörer som ett läggingsmedel, s.k. vattenondulering. Te på torkade blad ansågs bra mot hosta och allmänt stärkande. Det kunde även användas som gurgelvatten eller ögon-droppar. Bladen kan också kokas som kål. En viss folkmedicinsk användning lär alltjämt förekomma.

JULI 1993

Julinattsskymning Pukavik / *Night in July, Sölvesborg, Sweden*

Foto: Tomas Holmer

Slätterängar . Av Sam Skällberg

Ängar var en viktig basförutsättning för jordbruket i äldre tider, dvs innan det fanns möjlighet att köpa konstgödsel. Åkrarna kräver gödning för att ge någorlunda skörd och husdjur måste därför finnas. Sommartid fick djuren beta på utmarkerna och i skogen, men för att klara djuren över vintern behövdes stora ängsmarker för höskörden. Av gamla dokument och kartor från 1600-talet kan man se att ängen var fem till tjugo gånger så stor som åkern. Så här skriver Schering Rosenhane omkring 1660: "Ängen ähr åkerens moder, säger man uthi edt gement ordspråk. Thet ähr, adt såsom ängen ähr god och stor till, så kan man hålla mycken boskap där äffter, utaff hwilkas dyngia åkeren mera gödes och bliffwer fruchtsam. Fördänskull ähr thet en husman öffwermåtton angelägit, adt han beflitar sig om myckenhet aff äng, och god äng."

När jordbruket ändrades, för att inte säga revolutionerades, genom att byarnas marker skiftades, åkerarealen ökades och konstgödsel blev allmänt tillgängligt försvann ängsbruket successivt och idag är slätterängar så gott som helt försvunna från våra trakter.

Var låg ängsmarkerna i gamla tider? Ja, de första ängarna fanns tillsammans med åkrarna i byarnas närhet dvs på inägorna. På inägor släpptes inte boskapen in förrän höet var slaget och skörden bärgad. När befolkningen ökade och mera åker behövdes hände det ofta att de gamla ängarna plöjdes upp till åker och nya ängar togs upp längre bort från byn. I första hand valdes bördiga och fuktiga ställen där gräset redan växte som bäst. Stränder och kärrkanter, gärna sådana som göds-

lades på ett naturligt sätt genom översvämningar, gav det bästa utbytet. Andra ängar togs upp i frodiga lövskogar som röjdes eller i fattigare skogar där bördigheten ofta ökades genom svedjebruk. För ca 200 år sedan, när ängsbruket var som mest utbrett, fanns ungefär 2 miljoner hektar i Sverige. Märkligt att tänka sig - odlingslandskapet i våra trakter måste ha varit helt dominerat av ängsmarker och betesmarker. Idag är det åker och skog vi ser!

Vad är det egentligen som är så speciellt med slätterängar? Sommar, sol och vackra blommor är väl det första man tänker på och visst är det sant. Vad vore mid-sommar utan prästkragar, rödklöver, blåklockor eller honungsdoftande gulmårar. Ängarna är utan tvekan det mest variationsrika vi kan finna i den svenska naturen. Inte nog med att en del ängar kan vara helt öppna medan andra har både buskar och spridda träd, blomprakten skiftar alltefter hur fuktig marken är och alltefter kalk- och näringstillgång.

Den gemensamma nämnaren för slätterängar är att växterna slås med jämna mellanrum och att hö avlägsnas. En sån behandling är till gagn för vissa växter medan andra missgynnas. Efter många års hävd finns bara de arter kvar som tål att skördas. Höskörden innebär också att näringsämnen tas bort varför de typiska ängsväxterna dessutom är anpassade till att klara sig på lite näring. Näringsbrist i ängarna var ett ständigt problem i det gamla bondesamhället. Idag är kvävenedfall och överflöd av konstgödsel det största hotet mot de sista kvar-

varande ängsresterna, fränsett igenväxning.

Det finns flera "knepe" växter kan användas för att överleva i ängen. Ettåriga arter måste ovillkorligen hinna blomma och sprida sina mogna frukter innan ängen slås. Hit hör ängsskallra och höskallra; när de torra fröna skallrade var det dags att slipa lien. De flesta ängsväxterna är fleråriga och får lita till andra metoder. Korta, krypande arter och sådana som har bladen i rosett nära marken klarar sig under lieskåret. Gullviva, blodrot och slätterfibbla är exempel. De som blir av med det mesta av bladmassan vid slättern kan lagra upp näring i rötterna eller också skjuta krypande utlöpare för att överleva till nästa säsong. Övervintringsknopporna sitter såklart nära markytan hos de flesta av ängsväxterna.

Slätterängarna, med tusenåriga anor, är våra förnämsta levande fornminnen. Vad kan göras för bevara dem och kunskapen om hur ängar ska skötas?

Naturskyddsföreningen har sen flera år skött en liten fuktäng söder om Siesjö. Tanken var att studera hur växtligheten skulle utveckla sig jämfört med den omgivande betesmarken och att göra en handgriplig insats för att bevara ängsväxterna. Arrendatorn var vänlig nog att tillåta röjning och inhägnad av området. Tidigt på våren fagas ängen, dvs torrt fjolårsgräs räfsas bort. I augusti är det dags för slättern, då har de flesta blommor gått i frö. Boka in andra söndagen i augusti och tag med familj och vänner till slätter.

AUGUSTI 1993

"Jullas" hus, Nogersund / *An old fisherman's cottage, Sölvesborg, Sweden*

Foto: Jonte Göransson

"Jullas hus" i Nogersund

Jullas hus är en gammal fiskarestuga från 1800-talets början. Det har fått sitt namn av att den siste fiskaren som bodde där hette Julle.

1973 var huset så illa nedgången att det var aktuellt med rivning av huset. Nogersunds Hembygdsförening bildade då en kulturgrupp med uppgift att ta tillvara "det gamla" som fanns kvar i Nogersund, t.ex. Jullas hus, äldre fiskeredskap och möbler.

Kulturgruppen tog kontakt med ägarna och huset inköptes.

Jullas hus godkändes som kulturhus av länsantikvarien. Arbetet med att ställa huset i ordning genomfördes med AMS-bidrag och mycket ideellt arbete. Vassen till taket högg medlemmarna själva i Valjeviken för att hålla kostnaderna nere.

Tre söndagar trälade fiskebåten Venus sill, som sedan såldes av fiskindustrin Blekingefisk och dess dåvarande ägare Oskar Persson. Behållningen gick till Jullas hus.

Huset är tidsenligt renoverat och möblerat. Fortfarande får vi gamla saker till skänks att ha i huset, både när det gäller fiskeredskap och bruksföremål.

I Jullas hus finns också en permanent fotoutställning. John Svensson som är medlem i kulturgruppen försöker bevara gamla fotografier från Nogersund. Han fotograferar också alla förändringar som sker i samhället.

I dag används Jullas hus av Hembygdsföreningens syförening samt till föreningsmöten och mindre sammankomster.

Vid den årliga hamnfesten visas huset. Då är det försäljning av smoltakakor, kaffeservering till dragspelsmusik och fotoutställning.

Om det finns intresse hos skolor och föreningar att se Jullas hus, går det att ordna visning. Kontakta då Janne, tel 52021 eller Walter, tel 52226.

Recept på smoltakakor som bakas i Jullas hus.

Flottyringar, ca 50 st.

2 ägg

1 kkp strösocker

1 kkp mjölk

2 stora tsk bakpulver

1 tsk vaniljsocker

1 kryddmått salt

1/2 kg vetemjöl

1/2 kkp smält smör

Beredning: ägg och socker vispas poröst. Det smälta smöret tillsätts. Blanda bakpulver och salt med lite av vetemjölet och vaniljsockret och håll i. Tillsätt resten av vetemjölet omväxlande med mjölken. Kokas i kokosflott.

Nogersunds Hembygdsförening

SEPTEMBER 1993

Morgondis över Vesan / *Morning mist, Sölvesborg, Sweden*

Foto: Johan Åström

Ryssen kommer!

Ett kapardrama vid Hanö år 1716

Av Hans Milton

År 1699 ingick kung Fredrik IV av Danmark, kurfurst August II av Sachsen-Polen och tsar Peter av Ryssland en hemlig överenskommelse i syfte att bryta den svenska dominansen i Östersjöområdet. Året därpå gick de förbundna gemensamt till anfall mot Sverige. Det stora nordiska kriget hade börjat.

Under Karl XII:s personliga ledning blev svenskarnas krigföring länge mycket framgångsrik, men efter Poltavslaget och den följande kapitulationen vid Perevolotjna år 1709 var den militära katastrofen ett faktum. Kriget ryckte nu allt närmare det egentliga Sverige. Ryska trupper inledde upprepade häftiga attacker mot Finland och de baltiska provinserna. Såväl Riga som Reval (Tallinn) besattes och förblev därefter i rysk hand.

En dansk här landsteg i november år 1709 vid Råå fiskeläge. Med 2500 ryttare och dragoner, 4000 infanterister samt artilleri- och trossförband tågade general Christian Reventlow genom Skåne mot Blekinge. I djup snö och sträng kyla nådde hären i januari år 1710 fram till Lister, varifrån den efter drygt ett dygns vila fortsatte och intog Karlshamn. Inför hotet av en svensk motstöt från Småland slog danskarna emellertid snart till reträtt.

Det var inte bara själva kriget, som under den stora ofredens många år lade en tung börda på människorna. Listerlandet hemsöktes också av flera svåra missväxter, boskapssjukdomar och vargangrepp. Trupper på genommarsch och ständiga inkvarteringar av bångstyrt krigsfolk drabbade i synnerhet Sölvesborgs stad samt byarna Sölve, Ysane och Norje utmed stora landsvägen.

Det ojämförligt största lidandet och den svåraste nöden vållade dock den orientaliska böldpest, som från slutet av år 1710 fram till början av år 1712 även grasserade på Lister. Genom råttor och råttloppor fick farsoten en mycket snabb spridning. På mindre än en månad borttryckte den enbart i Ysane socken minst 120 personer. Det sammanlagda antalet pestoffer kan inte beräknas exakt, men torde knappast ha understigit en tredjedel av totalbefolkningen. Många listergårdar lades för lång tid öde.

Som en förberedelse till ett avgörande dråpslag utforskade ryska fartyg år 1716 den svenska ostkusten. Från år 1719 gick ryssarna ännu mer till offensiven och härjade på fastlandet mellan Norrköping och Gävle.

För att övervaka flott rörelser i Hanöbukten inrättades en postering på Listershuvud. Befälet över denna styrka, som förmodligen var utrustad med åtminstone en kanon, tilldelades kaptenen vid Skånska fältartilleriet "edle och

mannhaftig" Otto Petter Schmidt. Fastän dessutom tunga svenska örlogsenheter titt och tätt uppehöll sig på havet utanför Lister, kunde ändå fientligt intrång inte helt förhindras.

En sommardag år 1716 överrumplade och tillfångatog således en rysk kapare fem bönder från Lörby, som låg och fiskade i närheten av Hanö. Där upphörde sedan alla spår. Bönderna Nils Persson, Trued Eskilsson, Bengt Olsson, Per Larsson och Rasmus Larsson var och förblev borta.

Det är inte svårt att föreställa sig den gnagande ovisshet och djupa förstämning över männens olycka, som måste ha förgiftat tillvaron för hustrur och barn i hembyn. Händelsen blåste säker också nytt liv i "rysskräcken" hos både allmogen på Lister och borgerskapet i Sölvesborg. Pengar och värdeföremål gömdes undan. Ängsliga ögon blickade dagligen ut mot havet. Skulle ryssen komma?

Kapningen vid Hanö var annars inte unik. Liknande övergrepp inträffade samma år på flera ställen i Roslagen.

Först i januari år 1720 inkom pålitliga underrättelser om de försvunnas slutliga öde. Inför tinget i Norje kunde då kvartermästaren vid Södra skånska kavalleriregementet Bengt Ahnhult berätta, att de på kaparfartyget överskeppats till Reval och där genast satts i skoningslöst hårt arbete. Han intygade vidare, att samtliga år 1717 dött "af hunger och vanskötsel".

Ahnhult hade under fälttåget i Ryssland själv gått i fångenskap med sitt regemente vid Perevolotjna. En tid hade han i Reval delat Lörbyböndernas vedermödor, men sedermera lyckats rymma och kort före julhelgen år 1719 helskinnad återkommit till fosterlandet.

För en av bondkvinnorna, Trued Eskilssons hustru Kierstin Persdotter, bör budet om makens död ha inneburit en viss upprättelse och särskild lättnad. Bara tre månader tidigare hade hon nämligen rannsakats vid häradstinget för "hordom" och "köttligt umgänge" med drängen Ola Larsson.

Med samtidens stränga syn på för- och utomäktenskapliga förbindelser dömde rätten henne till dryga penningböter. Därutöver skulle Kierstin en söndag stå på pliktballen i Mjällby kyrka samt "undergå behörig skrift och avlösning", dvs. bikta sig och tillförsäkras Guds förlåtelse.

Den 30 augusti år 1721 slöt Sverige äntligen fred med Ryssland i Nystad. Det stora nordiska kriget, liksom det svenska stormaktsväldet, var till ända.

OKTOBER 1993

Hamninloppet till Sölvesborg / *The sea-approach to Sölvesborg, Sweden*

Foto: Jonte Göransson

Ätliga växter eller svamp?

Av Margrethe Brynolf

Ätliga växter var det tänkt att jag skulle skriva om. Det är jag nämligen mycket intresserad av. Under vårmånaderna och när den första löktraven tittar fram i april, då börjar smaklökarna längta. Då vet jag att det snart är tid för älgörten med sin söttaktiga doft och smak att börja spira och vildore-ganons första blad att titta fram. Men just när jag sitter här och ska skriva så är det september och hela Ryssberget har exploderat i en kaskad av Karl Johan-svampar. Tänk er... i fyra år, fyra år har vi kommit så gott som tomhänta hem från svampskogen. Trots flera timmars idogt letande så har det varit så gott som tomt på svamp i trakterna runt Sölvesborg. Och så plötsligt bara exploderar det. Hela Ryssberget är så fullt av Karl Johan att man blir alldeles mållös. Man bara tittar och tittar och konstaterar att "det tar ju aldrig slut... det...." Man blir faktiskt så där tjatig när man ser så där mycket svamp.

När jag fyllt två stora korgar till bristningsgränsen och det bara inte går att få med sig en enda till, då kommer jag plötsligt på att i fickorna, där kan man nog få ner åtminstone... fyra, fem svampar. Ja, det är inte svamparnas fel att det inte går att få med sig fler. Det är snarast de fysiska begränsningarna som ger sig tillkänna. När jag dessutom fyllt huvan på jackan och till slut, knäande och hukandes med armar som jag för länge sedan tappat känslan i, kommer fram till bilen, ja då är jag så trött att det inte är tal om att tömma någon korg i bilen. Det blir hem till köket för att – observera – skiva och hacka svampen. Rensat har jag tack och lov gjort i skogen. Trots detta så tar det ungefär tre timmar för mig

ensam att hacka svampen i så små bitar att den torkar inom rimlig tid. Svamptorken fylls och resten bres ut på myggnät som rullats ut på en tillfällig ställning i tvättstugan. Efter detta pass somnar jag djupt och så drömmer jag om hur jag plockar Karl Johan, Karl Johan och äter Karl Johan. Så när det är morgon har jag för länge sedan konstaterat att nu räcker det faktiskt med svamp, för vår del. Jag ska nog ta ett par dagars paus i plockandet, vi har ju så det räcker några år framåt. Men redan framåt middagsdags börjar det dra i "svamptarmen" och när klockan är fyra har jag väldigt brått ut i svampskogen. "Ska bara titta om där är lika mycket, där bakom...". Det är det och så är jag i full gång att fylla mina två korgar, fickorna, huvan och det går faktiskt ner en Karl Johan i varje stövel om jag inte trycker för hårt mot kanten och...

Att skriva om ätliga växter i det läget går faktiskt inte. Linné försökte på sin tid att inordna svamparna som en del av växtriket, men efter en tids idogt arbete placerade han dem bland dagmaskarna, för att till slut helt avfärda dem och låtsas som om de inte fanns. Först idag har man börjat inse att svamparna har sitt eget rike. Att avfärda dem klarar jag således inte av. Jag lever med dem och nästan i dem känns det som ibland. Det är väl bara att vänta att jag ska börja tänka som en Karl Johan också.

Tre gånger har det varit ett sådant här Karl Johan-år sedan jag kom till Sölvesborg för 16 år sedan. Första gången var 1976. Då hade jag precis fått mitt första barn och var ute och gick med barnvagnen i skogen när Karl Johan-svampar plötsligt bredde ut sig i hela synfältet. Barnvagnen

fylldes och sonen fick åka på armen hem. Andra gången var i mitten av 80-talet. Då fylldes övervåningen med svamp som låg på tork på stora lakan, som låg på dagstidningar, som skulle suga upp fukten. Efter den påräsen köpte jag en svamptork.

Svamptokeriet sprider sig även bland vänner och bekanta, och en sådan här höst är det som om det inte går att prata om något annat. Dessutom dyker det upp en hel del människor som har fyllt korgen och försynt undrar om det verkligen kan vara Karl Johan, för de ser ju inte riktigt ut som i boken... Men, jodå, jag kan lugna dem. Det är Karl Johan!

Det blir en ny höst. Om den blir lika svamprik som -92 års är svårt att sia om så här ett år i förväg, men jag vill i alla fall förmedla ett recept på en förrätt som är hemskt god. Vill man så kan man äta svampblandningen på en smörgås också, den är lika god då om än inte lika festlig.

Tomat som förrätt, med sopp i
Skär av toppen på en tomat, så att du får ett lock. Gröp ur tomaten och använd innehållet till en köttfärsås e.dyl.

Svampblandning att lägga i tomaten:

Ta några färska Karl Johan eller smörsopp (eller ett par nävar torkad), hacka fint och stek svampen i en halvtimme på svag värme, i sitt eget vatten (den torkade svampen får koka i blötlägningsvattnet). Tar det slut så häll på en skvätt vatten. När allt vatten är borta så lägg på en klick smör och stek svampen i det. Låt svalna. När svampen är kall blandas den med rikligt med finhackad purjolök och crème fraiche, salt och peppar efter smak.

NOVEMBER 1993

Höslöv / *Autumn leaves, Sölvesborg, Sweden*

Foto: Johan Åström

Höst – om fläder och svamp m.m.

Av Dan Boberg

Finns det något friskare än en solig höstmorgon?

Jag tar en promenad genom Hjortakroken. Där finns flera fläderbuskar med prunkande svarta hyllebär, rika på fruktskyror och C-vitamin och användbara till saft och mos – eller som brännsvinskrydda. Fläderbuskar brukade förr planteras invid gårdarna, där de genom sin lukt ansågs skydda mot allehanda onda väsen. Både blommor och bär har använts som svett drivande medel vid förkylningar – fläderte drickes väl fortfarande av en del – och barken har nyttjats som laxermedel. Men bäst är förstås fläderbusken om den får stå orörd och pryda väggkanten.

En bit upp på Backanders väg, där gula och vita spåret till Ryssbergssstugan delar sig, finns ett utbredd bestånd av murgröna, som klänger längs trädstammar och täcker marken fläckvis.

Murgrönan hade ett gott rykte i det gamla romarriket, där man bl.a. gjorde dryckeskärl av veden. Det påstods att om man hällde svagt vin i detta kärl, så skulle vattnet rinna igenom och vinet sålunda bli starkare! För de gamla grekerna symboliserade murgrönan livsglädjen och var helgad åt vinets gud Dionysos.

Murgrönan blommar sent på hösten. De blom bärande skotten är upprätta och har helbräddade blad. Tar man ett sådant blomskott och planterar, fortsätter det att växa upprätt och att utbilda hela blad. Botanister brukar ha en sådan buske i sin trädgård för att lura folk.

Det är gott om svamp i år. Röda flugsvampar och rödbruna pepparriskor exponerar sina vackra hösthattar lite varstans. För dessa svampar gäller att de ger mera fröjd för ögat än för gommen. Visserligen lär pepparriskan vara ätlig efter avkokning – i Ryssland äter man den till stekt fläsk – men för mig får den vara i fred. Se men inte äta!

På väg mot gamla kruthuset passerar jag flera lönnar, som börjar lysa i gult och rött. Vill man

bevara de vackra höstfärgerna på bladen, kan man sätta några kvistar i en vas med lite glycerol, så håller de sig oförändrade i åtskilliga år. Av lönnens ved gör man bl.a. resonansbottnar till musikinstrument, och alla minns väl hur man som barn gjorde "näsor" av lönnens frukter.

Jag ser också några halvstora bokar med vitt puder på stammarna. Det ser vackert ut, men betyder att träden är dödsdömda. Det är nämligen boklusen som slagit till. Den angriper bara bokar som mår dåligt, och bokarna runt Hjortakroken mår dåligt. Det kan man se på de utglesade kronorna och de i förtid brunfläckiga bladen. Tyvärr hittar man alltför illamående bokar för vart år, vad det nu kan bero på.

Plötsligt upptäcker jag en Karljohanssvamp, och en till och en till... Överallt växer de! Stora och bruna med breda, köttiga fötter. Här blir det kalas när jag kommer hem! Man skär både hatt och fot i tunna skivor och fräser dem gyllenbruna i rikligt med smör. Gott!

Karljohanssvampens gamla svenska namn är egentligen stensopp, och så var det ända till Karl XIV Johan fick smak på den.

Jag beger mig hemåt med famnen full av svamp.

Solens strålar silar ned genom det gulnade lövverket, talgoxarna flänger omkring med sitt tetiga tiit-tiitande och skogens alla dofter vävs samman till en välluktssymfoni som nästan känns berusande. Jag fylls plötsligt av något som kan liknas vid en religiös upplevelse inför Moder Natur denna helt vanliga höstmorgon.

Men glädjebubblorna inom mig brister när jag kommer fram till den plats där den nya E22:an ska dras fram. Då blir det andra ljud och dofter här!

Jag har svårt att tro att Den Heliga Motorvägen kan ge mig samma känsla.

DECEMBER 1993

Stortorget / The market square, Sölvesborg, Sweden

Foto: Jonte Göransson

Några rader om Sölvesborg

Av Levente Balint

Det var inte alls vackert väder när jag för första gången fick se Sölvesborg, men ändå kändes det som om jag äntligen hade kommit hem. Den lilla staden tog mitt hjärta direkt. Trots alla mina ansträngningar har jag hittills inte lyckats jämföra staden med någon annan bekant ort; den är så enastående och så annorlunda samtidigt.

Sölvesborg har verkligen blivit mitt hem. Var jag än befinner mig och vart jag än reser, känner jag att jag längtar tillbaka.

Jag, som kommer från ett annat land, har en helt annan uppfattning om hur en stad bör se ut. Det kanske är därför jag tycker att många av de svenska städerna jag sett saknar den "klassiska", europeiska karaktären jag är van vid.

Men det gör inte Sölvesborg.

För den som har sett Europas nedsmutsade industriorter och nästan kvävts ihjäl av luftföroreningar av olika slag, är Sölvesborg ett riktigt friluftsparadis där man äntligen kan andas lugnt, utan att hela tiden behöva tänka på lungcancer.

De välbehållna gamla husen och de smala, krokiga gatorna som ännu finns kvar

ger staden dess tidlösa, unika charm. Det är många som tycker att Sölvesborgs gamla byggnader ser ut som några pepparkakshus urklippta från en sagobok.

Att promenera vid havet i solnedgången är också något sagolikt, när man bara njuter av stunden och gärna försöker glömma bort alla sina problem. Man har då bara behagliga tankar. För vem skulle kunna tänka på ökande arbetslöshet och haltande ekonomi när man blundar och lyssnar på havets vågor? Vem skulle kunna tänka på att den drabbade ungdomen tvingas flytta från det här paradiset för att det inte längre finns några jobb här, när solens strålar glittrar på vattnets yta?

Även jag försöker undvika att tänka på det. Jag vill bara njuta av min närvaro i Sölvesborg så länge som möjligt och försöka lära känna så många människor jag orkar. Det här är ingen svår uppgift, jag känner igen alltfler ansikten på gatan och jag vet så småningom att hon jobbar på posten, hon är sjuksköterska och han där borta, med den röda Volvon är säkert vaktmästaren på Balkenhausensgatan...